

REPERE ALE ÎNVĂȚĂMÂNTULUI SUPERIOR DIN CLUJ ÎN SECOLUL AL XVII-LEA

DORU RADOSAV

Desființarea Colegiului lezuit din Cluj în 1603 a întrerupt, pentru o bună perioadă de timp, evoluția firească a instituțiilor de învățământ superior din acest oraș. Amintirea unei astfel de școli superioare a rămas mult timp în memoria colectivă și individuală a foștilor studenți. Relevante în acest sens sunt afirmațiile din 1625 ale iezuitului Stephanus Mory, referitoare la prestigiul și standardele universității de odinioară: „îmi amintesc când la Cluj, în urmă cu 28 de ani, se studia retorica și se audia filosofia; timp de 3 ani se învăța în aceste școli, fiind deja în Societate [membru în Ordinul lezuit n.n.]” [*memini enim ego... cum Claudiopoli abhinc pene 28 anis rethoricae studere et philosophiam audirem et tribus in scholis docerem iam Societate existens*]. Aceste școli, conform textului memorialistic, au fost desființate datorită „furiei mari” a principilor calvini (*Erdélyi és hódoltsági jezuita missziók*, I/2, Szeged, 1990, p. 468).

Închiderea colegiului a determinat replierea procesului didactic coordonat de Biserica Catolică la nivelul unor școli de rang inferior. În 1624 se menționează existența unei „*schola di grammatica*” susținută prin grija „domnilor catolici” István Erdélyi și János Vass, sponsori și binefăcători ai bisericii din Transilvania. Aceiași doi mecenați sunt menționați ca sprijinitori și patroni ai școlilor din Mănăstur ale „Societății lui Isus”, ei susținând și cheltuielile salariale ale unui „*magistrum scholae*”

și ale cantorilor bisericii (*cantores musicos prousu templi suo sumptu alit*). Stephanus Mory, iezuitul, suportă și el cheltuielile alimentare și salariile pentru magiștrii celor două clase ale școlii din Mănăstur, unde sunt înscriși aproape 80 de studenți. Școala se pare că s-a deschis în 1622–1623, după cum rezultă dintr-o scrisoare a aceluiași iezuit către Muzio Vitteleschi, superiorul din Roma al Ordinului lezuit. În 1625 se menționează faptul că școlile sunt deservite de un magistru străin, din afara orașului. Numărul elevilor nu era foarte mare, însă suficient „pentru a putea cânta în cor în biserică” (*Erdélyi és hódoltsági*, p. 447). În același an, documentele menționează un număr de 60 de elevi, deci în scădere, ce putea crește dacă se găsea un magistru capabil, potrivit (*schola ante bienuim aperui in qiubus 60 circiter numerantum discipuli plures utique futuri si magistrum nanscicerer idoneum*).

Viața școlară și instituțiile de învățământ au fost puternic condiționate și determinate în secolul al XVII-lea de strategiile prozelite și de competiția, nu de puține ori violentă, dintre cele două mari confesiuni: cea catolică și cea reformată. Astfel, documentele vremii evidențiază faptul că magistratul unitarian al Clujului, la îndemnul episcopului unitarian Toroczkai, a distrus în 1603 Colegiul lezuit din Cluj din temelii, oamenii „Societății lui Isus” fiind expulzați, iar unul dintre ei chiar măcelărit.

Opțiunile confesionale ale elitei nobiliare și princiere din Transilvania au fost dublate în secolul al XVII-lea de investiții în domeniul învățământului. Acestea din urmă erau privite ca politică de stat, ca mijloc de emancipare culturală și de formare a unei categorii intelectuale reclamate de nevoile administrației, culturii și spiritualității ardeleni. În același timp, erau expresia unui zel religios, a unui mecenatism specific, invocat și de János Apáczai Csere, renumit profesor al Colegiului Reformat din Cluj, în memoriul adresat, în 1658, principelui Acațiu Barcsay, prin care se pleda pentru organizarea unei universități la Cluj, după modelul universităților europene.

Asociată efortului princiar de creare a unei instituții academice la Cluj, Dieta Transilvaniei din mai 1622 hotărăște, prin „*communis votis et suffragiis*”, înființarea colegiului protestant, pe locul vechiului claustru de acolo. Acest loc era fixat pe strada Farkas, lângă biserică, hotărârea dietei

stipulând concomitent organizarea unui colegiu similar și la Alba Iulia.

Inițiativele de întemeiere a unei școli superioare, a unui „*collegium academicum*” în Transilvania, fac parte din programul cultural derulat la nivelul conducerii Principatului și al Dietei. O astfel de școală urma să formeze „oameni învățați care slujesc cu folos în multe treburi importante ale patriei”. Tradițiile unui învățământ reformat, de rang superior, datează încă din 1610. Gabriel Báthory asigură atunci finanțarea unei atare școli, după ce, în 1608, Dieta, la sugestia aceluiași principe, donase reformatilor „Biserica din Cetatea Veche” a Clujului, biserică în jurul căreia avea să se dezvolte unitatea de învățământ. Se pare însă că, de-abia din 1638, Colegiul Reformat din Cluj a început să-și desfășoare în mod efectiv activitatea în regim de școală superioară.

Organizarea și evoluția „colegiilor academice” de la Cluj, Alba Iulia și Aiud este stimulată de venirea în Transilvania a unor

COLEGIUL DIN ALBA IULIA

personalități culturale de primă mărime. Acestea au impus un model de învățământ superior compatibil, în mare parte, cu cel din multe universități europene.

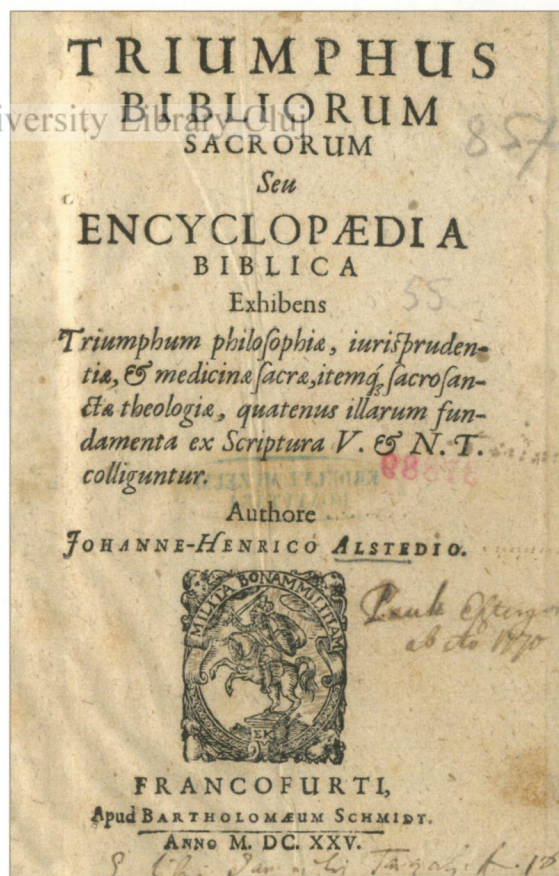
Ludwig Philipp Piscator, profesor și teolog aflat sub influența lui Melancton, a predat la Alba Iulia până în 1645. Cel mai renumit profesor străin a fost Johann Heinrich Alstedt, care avea o faimă europeană. Profesor de filosofie și teologie la Herborn (Germania), el devine un adevărat „*spiritus rector*” al vieții academice transilvănene după numirea la Colegiul din Alba Iulia. A fost un spirit enciclopedic, realizând peste 60 de lucrări, dintre care se poate aminti „*Marea Enciclopedie*”. Prin prestigiul său, a atras o serie de studenți străini la acel „*aulicum collegium*” din Alba Iulia. Reprezentant al filosofiei și teologiei dogmatice, al unei scolastici reformate, al milenarismului de tip calvin, el este adeptul așa numitei „*Föederaltheologie*”. Conceptul de „*foedus*” ocupă un loc central în școala reformată de teologie, făcând trimitere, în mod esențial, la tratatul, la contractul, la înțelegerea dintre membrii unei comunități care, împreună și în deplină armonie, respectă preceptele evanghelice.

Alstedt a fost profesorul lui Comenius, dar și al lui Johann Heinrich Bisterfeld. Acesta din urmă îi va deveni ginere, activând apoi ca profesor la Alba Iulia. După studiile urmate la Herborn, Bisterfeld se înscrie la Universitatea din Oxford, unde s-a familiarizat cu filosofia naturii a lui Francis Bacon. Metoda inductivă a lui Bacon a aplicat-o la Alba Iulia, locul în care a predat timp de 26 de ani științele naturii, filosofia și teologia. Contribuțiile sale de logică și metafizică au fost folosite în învățământul unitarian.

Un alt student al lui Alstedt care a ajuns în cele din urmă profesor la Alba Iulia a fost János Apáczai Csere. Reprezentant al puritanismului și prezbiterianismului, el a devenit unul dintre promotorii cei mai fervenți ai învățământului superior reformat

JOHANN HEINRICH ALSTEDT

JOHANNES HENRICUS ALSTEDIUS,
TRIUMPHUS BIBLIORUM SACRORUM
SEU ENCYCLOPAEDIA BIBLICA,
FRANKFURT, 1625

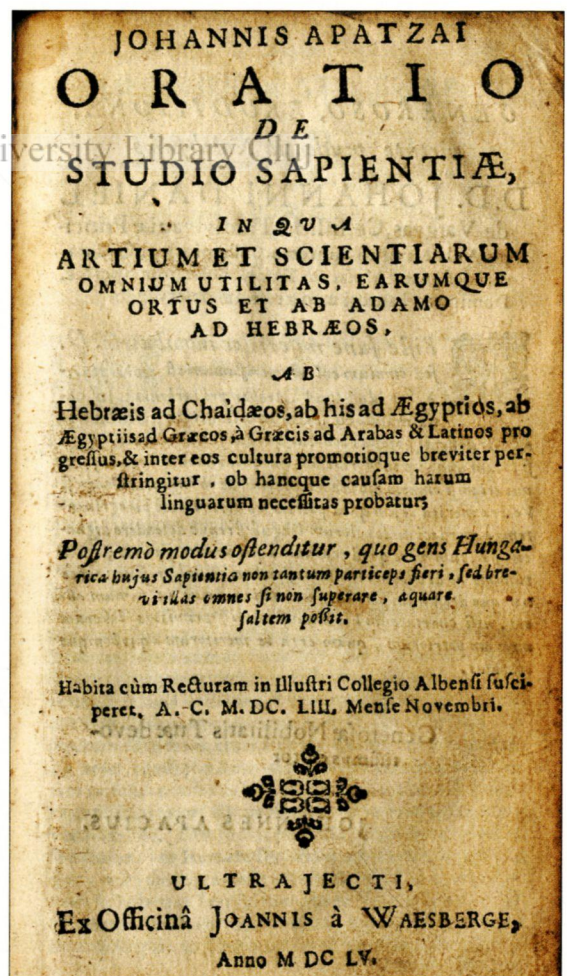
din Transilvania, plasat la standardele cele mai înalte. Asemenea profesorului său, Apáczai susține că înțelegerea deplină a Bibliei poate fi realizată doar prin cunoștințe filologice complexe, fiind necesare însușirea limbilor ebraică, siriacă, caldeană etc. Studiază în străinătate, la Franeker, Leiden și Utrecht, unde se familiarizează cu empirismul lui Bacon și raționalismul lui Descartes. Specializat în domeniul limbilor orientale, este invitat să predea la Utrecht, dar se întoarce în Transilvania. În 1653 devine profesor la Alba Iulia, unde predă logică, retorică, ebraică și greacă, fiind socotit un adevărat „*doctus doctor*” al Transilvaniei. În 1652, publică *Enciclopedia Maghiară*, o lucrare influențată de scrierile lui Descartes, Ramus, Regius, Copernicus și Alstedt. Do-

bândește un remarcabil prestigiu, fiind vizat să conducă corpul profesoral. Datorită convingerilor sale puritane și prezbiteriene, în 1656 este nevoit însă să se mute la Colegiul Academic Reformat din Cluj.

János Apáczai Csere s-a făcut cunoscut datorită pledoariilor sale pentru o reformă radicală în sistemul de învățământ, centrată pe promovarea studierii limbilor materne și a științelor reale (științele naturii, geografia, economia, igiena). Și-a expus ideile de reformă didactică în câteva studii. Un prim studiu este cel intitulat „*De Studio Sapientiae*”, în care critică starea retrogradă a învățământului din Transilvania. Un altul, intitulat „*Oratio de Summa scholarum necessitate*” (care reprezintă prelegerea sa inaugurală la Colegiul Reformat din Cluj), face

JÁNOS APÁCZAI CSERE, MAGYAR
ENCYCLOPAEDIA, UTRECHT, 1653

JÁNOS APÁCZAI CSERE, ORATIO DE
STUDIO SAPIENTIAE, UTRECHT, 1655

analiza rolului școlii în societate și explică nevoia susținerii ei de către stat și biserică. Apáczai subliniază aici și necesitatea ca tinerii transilvăneni formați în străinătate să se întoarcă în Principat. El pune însă în evidență și faptul că acești tineri, foarte apreciați în universitățile și mediile academice europene, nu pot să ocupe niciun post în propria lor țară.

Ideile lui János Apáczai Csere expuse în această prelegere sintetizează standardele înalte la care trebuia să ajungă Colegiul Academic din Cluj prin disciplinele și programa școlară introduse aici: „nu avem nicio academie în care să se poată învăța *etica*, adică remodelarea și recuperarea celor păcătoși, *științele economice*, cele care ajută la coordonarea gospodăriei, *științele medicale*, adică întreținerea sănătății, *matematica*, adică știința construirii orașelor, străzilor, bisericilor, castelelor, a turnurilor, *filosofia*, adică rădăcina tuturor științelor și artelor. Nu mai vorbesc despre *elocință* și *istorie* și nici despre *logică*, *metafizică*, *geografie*, *astronomie*, *optică*, *muzică sau cosmografie*. Sărăcia de cărți și tipografii nu poate duce la speranța înfloririi științelor” (*Erdély Magyar Egyeteme*, Kolozsvár, 1941, p. 66).

În viziunea lui János Apáczai Csere, un colegiu academic din Transilvania – asemenea celor din Scoția – trebuia să aibă un buget capabil să asigure susținerea a 10-11 profesori și a 100 de studenți. Structura corpului profesoral ar fi următoarea: 2 profesori de teologie, 1 profesor de limbă ebraică și limbă orientală, 1 profesor de limba greacă, 1 profesor de jurisprudență, 1 profesor de medicină, 1 profesor de etică și politică, 1 profesor de fizică, 1 profesor de matematică, 1 profesor de dialectică, 1 profesor de elocință și istorie.

Un model de organizare academică propun și Johann Heinrich Alstedt, Ludwig Philipp Piscator și Johann Heinrich Bisterfeld. În 1630, ei înaintează principesei Catherina de Brandenburg câteva principii, norme și

reguli ale unui viitor colegiu ardelean. Cei trei profesori își fundamentează proiectul, luând ca model instituții universitare din Germania, Franța și din alte țări (*oportet ut illustrissima nostra schola quam proxime accedat et instituat at ideam illam, quo celeberrimis Germania, Galliae atque aliorum locorum scholis et seminariis expressa est...*).

Statutul propus de profesorii mai sus menționați este structurat în două capitole: unul prezintă poziționarea instituțional-bugetară și funcțională a școlii (*Articuli concernentes illustram Transylvanniae Scholam*), celălalt, didactic, ilustrează atribuțiile profesorilor și programa școlară a colegiului (*Leges Illustris Schola Transylvaniae*). În cel dintâi, este susținută necesitatea ca locul școlii să fie bine definit și stabilit, „în mod integral și peremptoriu”, în contextul acțiunilor de patronaj și mecenatism ale curții princiare. Se cere, de asemenea, să fie construite cu predilecție clădirile pentru colegiu și locuințele profesorilor. Într-un alt set de prevederi cuprinse în acest prim capitol sunt menționate sursele de bugetare ale colegiului și gestionarea lor. Se cere ca veniturile (bugetul) școlii să fie, înainte de toate, stabilit cu cea mai mare acuratețe (*Ante omnia oportet inire rationem redditum illorumque summa accurate subducere*). Gestiunea veniturilor și a cheltuielilor școlii (salarii, stipendii plătite trimestrial) și administrarea clădirii să fie efectuate în mod negreșit de chestorul ales pentru astfel de atribuții. Pentru ca acesta să nu se abată de la sarcinile sale, să fie asistat de doi membri ai curatoratului școlar, care, la rândul lor, să fie promovați și numiți în aceste funcții dintre oamenii aflați în apropierea principelui și a guvernatorului (*ne quaestor scholae exorbitet, duo scholarchae sunt constituendi, penes quos suprema potestas s. Principem et dominum gubernatorem potestas sit*). Finanțarea și resursele de bază trebuie să provină nu doar din donațiile alumnilor, ci și din alte părți.

O altă prevedere fundațională se referă la câteva dintre normele și structurile de bază legate de personalul colegiului. Astfel, era de stabilit dacă rectorul trebuie să „fie ales anual sau perpetuu” (*Deliberandum est an rector scholae publicae debeat esse perpetuus vel annus*). Cel mai tânăr profesor urma să fie ales în funcția de secretar sau notar al școlii. Era nevoie de cel puțin patru profesori pentru predarea limbilor, iar în școlile publice, chiar de mai mulți (*ea enim in schola publica est plusquam necessaria*). Prin salarii individuale aveau să fie subvenționați cinci preceptori pedagogici.

Sunt prezentate apoi o serie de reguli și norme referitoare la înscrierile fundamentale ale școlii, aspecte ce țin de fixarea identității școlii în termeni legali: privilegiile școlii, ale profesorilor și ale studenților să fie clar prezentate și formulate în constituția școlii; fiind extrase din regulile și statutele academiilor din Herborn și Heidelberg, legile și statutele școlii trebuiau considerate „principiile de autoritate ale

STUDENT CALVIN DIN TRANSILVANIA

școlii” (*Leges quae ex academia Herbornensi, illustris schola Heidelbergensi et huius nostri collegii... matriculis in eum ordinem a nobis redactae sunt, principali autoritate confirmare oportebit*). Înscrierile școlii, adică statutele, legile și normele acesteia trebuiau calificate drept un patrimoniu juridic și simbolic al școlii, în sensul că matricolele și albumul studenților, precum și cartea statutelor școlii trebuiau legate și compactate în volume elegante, iar actele ștampilate cu un sigiliu al rectorului și senatului. Programul școlar trebuia să fie tipărit și afișat în locuri publice, mai apropiate sau mai îndepărtate, pentru ca și alții să cunoască regulamentele acestei ilustre școli (*ut aliis innotescatur fundatio huius illustris seminarii*).

Având în vedere scopurile formative și educative de înalt standard european pe care le promovau cei trei iluștri profesori, nu este întâmplător faptul că, în primul capitol al statutului, se menționează necesitatea ca școala să fie dotată cu cărți, publicații și tipografii, să fie în consonanță cu ceea ce presupunea „conștiința critică filologică” a proiectului cultural al Renașterii și Reformei, să aibă manualele de bază în conformitate cu modelul didactic standardizat în opera culturală a timpului. Astfel, la art. 9 din primul capitol al statutului, se menționează că tipografia colegiului trebuie să fie organizată în așa fel încât tipograful să știe să imprime corect și ordonat, iar apoi să se îngrijească să procure litere grecești și litere ebraice. Tipografia trebuie să editeze cărțile școlare necesare: Catehismul de la Heidelberg, gramaticile limbii latine și limbii grecești, manuale de retorică, logică etc.

Cel de-al doilea capitol de prevederi și norme al proiectului elaborat de cei trei profesori fixează atribuțiile și funcțiile curatoratului școlii, ale profesorilor și preceptorilor, ale senatului și rectorului, toate standardizate conform modelelor școlilor europene. În ceea ce privește curatoratul școlii (*De scholarcha sive curatore scholae*), acesta

trebuia să presteze jurământ principelui, iar prin demnitatea și onoarea încredințate, să crească prestigiul școlii. Curatoratul urma să inspecteze trimestrial colegiul, să se îngrijească de asigurarea salariilor profesorilor, să participe la actele solemne ale școlii, să se îngrijească de administrarea clădirilor și proprietăților școlii.

Într-o serie de articole și reglementări privind funcțiile și atribuțiile profesorilor și preceptorilor, se stipulează aspectele esențiale ale procesului educativ: profesorii să-și predea lecțiile conform orarului și normelor didactice; învățarea să se facă sub semnul lui *cui bono* – la ce folosesc cunoștințele predate; să dea dovadă de talent în predare și de afecțiune față de studenți, să nu facă discriminare între studenții de origine nobilă și ceilalți; în planul comportamentului didactic, să dea dovadă de temperanță (*mutua benevolentia*), mai ales în contextul controverselor și disputelor intelectuale și religioase, iar în ceea ce privește pedepsirea în cazul abaterilor, să fie severi, dar nu cruzi (*severi non autem saevi sunt*).

Atribuțiile și rolul senatului sunt stipulate astfel: senatul ocupă locul al treilea în ierarhia de autoritate asupra școlii, după principe și curatorat. Din senat fac parte doar profesorii. Rectorul conduce senatul, dar nu poate decide dizolvarea acestuia. Senatul se îngrijește de cazarea, masa, viața și moravurile studenților, care trebuie să stea sub semnul moderației și prudenței (*ad hibitas singulari in inquerendo moderatione et prudentia*); organizează dezbaterile și prelegerile publice; are grijă ca subiectele propuse spre dezbateri publice să fie supuse controlului și avizului tuturor profesorilor (*quod prius censurae omnium et singulorum professorum fuerit subjectum*).

Atribuțiile rectorului, care deține poziția de vârf în școala publică, sunt următoarele: comunică public legile studenților, conduce în interesul supușilor săi (*civibus quorum interes commendato*), organizează

prelegerea inaugurală a profesorilor nou angajați, inspectează lecțiile publice, veghează asupra moravurilor profesorilor (*mores singulorum professorum observato*), trebuie să se supună hotărârilor convenite în senat (*senatus justis decretis pareto*), să ceară în fiecare trimestru salariile profesorilor de la curatorat, să inspecteze deseori ordinea în școală (*oeconomiam Scholae interdum lustrato*).

Într-un subcapitol al proiectului de organizare a școlii sunt fixate regulile metodei didactice, reguli de o mare eficacitate și de o înaltă autoexigență. Fiecare profesor trebuie să țină la angajarea sa, în fața senatului, o prelegere solemnă (*orationem solennem habeto*), după care se obligă să depună un jurământ de respectare „a cuvântului lui Dumnezeu și a legilor școlii”. Profesorul trebuie să predea lecțiile în integralitatea lor, de la început până la sfârșit (*proposito suo congruenter lectiones suas incipiunto et finiunto*), trebuie să se abțină în timpul lecțiilor de la divagații „curioase și inutile”. Cine își neglijează predarea lecțiilor să nu fie remunerat pentru acea perioadă. Profesorul are obligația să repete deseori lecția și să facă să se întipărească în atenția auditoriului ideile și planul lecției predate (*Saepenumero repetunto et inculcanto auditoribus suis ideam seu synopsis ejus materiae*). Lecțiile pe care nu le poate ține din cauze legitime să fie suplinite de alți profesori.

În două subcapitole speciale sunt proiectate obligațiile profesorilor de teologie și ale celor de filosofie și filologie. În cazul celor dintâi, sunt menționate obligațiile didactice și modul de organizare a acelor renumite „*controversiae theologicae*”. În timpul fiecărei săptămâni, în zilele de miercuri și vineri, ei trebuie să organizeze cu studenții dezbateri și declamații publice, iar duminica, să facă exerciții de recitare în comun, în limba latină. Aveau, de asemenea, obligația de a organiza învățarea limbii ebraice, după metoda studiului în perechi (*linguam Hebraeam*

EGIDIUS VAN DER RYE ȘI GEORG HOUFNAGEL – CLUJUL LA 1617, GRAVURĂ

alteruter doceto publice). Profesorul de filosofie trebuie să predea de două ori pe săptămână logica, iar în restul zilelor, câte două ore de metafizică, fizică și matematică. Ei sunt obligați să predea limba greacă și filosofia practică. În zilele de miercuri și sâmbătă ale fiecărei săptămâni se organizează dezbaterile ordinare și orațiile publice (*Régi Magyar Egyetemek*, 1995, p. 115–120).

Pornind de la acest proiect de organizare a unui colegiu de nivel academic în Transilvania, János Apáczai Csere elaborează și el un set de reguli privind activitatea didactică, pe care încearcă să le aplice începând cu anul 1656, când vine la Colegiul Academic Reformat din Cluj. În cadrul acestor reguli, predarea are o pronunțată dimensiune etico-pedagogică. Accentul este pus pe calitățile profesionale și morale ale profesorilor și studenților. Mai mult decât în alte cazuri, se insistă asupra unei etici a învățământului superior, a unei culturi comportamentale în care – în sensul viziunii etico-religioase reformate – individul și gestiunea individuală a comportamentului și a planului de viață sunt esențiale. Școala

presupune, în primul rând, o educație și o modelare individuală, o construire a conștiinței de sine. Codul pedagogic reformat, în varianta puritanismului susținut de Apáczai, suprasituează calitățile individuale și nevoia de emancipare individuală, în care valorizarea etică este predominantă. Conform lui Apáczai, obligațiile și calitățile individuale ale profesorului sunt viața exemplară și morală, știința de carte, devotamentul și conștiința profesională, iubirea părintească față de elevi, caracterul fără pată, străduința de a se face iubit de studenți, calitatea de învățat și cunoscător competent, capacitatea și priceperea pentru educarea morală și științifică a studentului.

Apelând la eficacitatea metodei didactice alstedtiene, Apáczai a elaborat, tot în opt puncte, principiile predării în colegiile academice: să se dezbată o singură problemă o dată și să se revină asupra ei de mai multe ori, până când toți studenții o vor înțelege pe deplin; să se predea numai problemele necesare și să nu fie distrasă atenția cu lucruri colaterale; predarea să fie voioasă și distractivă; să nu fie neglijat dialogul cu

studenții; studenții să fie antrenați în disputele derulate; în problema disciplinei, profesorii să aibă afecțiune și să preîntâmpine pedepsele; educația fizică trebuie să fie destul de importantă, dar să nu se exagereze în acest sens; studenții să fie avertizați și pregătiți pentru lucrurile pe care trebuie să le știe de-a lungul vieții (Török István, *A Kolozsvári ev. Ref. Collegium története*, Kolozsvár, 1905, p. 47).

În ceea ce privește obligațiile și statutul studenților în cadrul școlii, prevalază același discurs etic în care, pe de o parte, se proiectează portretul ideal al studentului, iar pe de alta, se retroproiectează conștiința defectelor, a păcatelor, care în viziunea teologiei reformate sunt un impuls la autodepășire și la consolidarea credinței conform preceptului „*peccata fortiter crede fidelius*”. Obligațiile studenților fixate de Apáczai sunt următoarele: să-și iubească studiul și să-și găsească bucurie în el, să aibă dorința arzătoare de a învăța, să-i călăuzească un scop sigur, înalt, dar niciodată vanitos, căci „cel care se străduiește prea puțin, din acela niciodată nu va ieși un om învățat”, să aprofundeze învățătura, să nu fie preocupați doar de problemele intelectuale, ci și de mișcarea fizică. Mai mult, sunt evidențiate cele nouă piedici care stau în fața studentului: păcatele care prin învățatură pot fi înlăturate, sărăcia și urâtenia comportamentului studenților, gelozia, lauda de sine, învățarea izolată, pierderea de timp, șovăirea multă, învățarea dezordonată și fără metodă, care estompează și erodează spiritul. Cheia învățăturii o reprezintă studiul, lectura și scrierea permanentă.

Profesorii Colegiului Academic de la Cluj au fost remarcabile personalități didactice formate în centre și universități europene. Benedek Bihari a făcut studii la Heidelberg și a ajuns rector al Colegiului din Cluj. Márton Talyai a fost student la Frankfurt pe Oder și la Leiden, ilustrându-se în

disputele cu unitarienii clujeni pe tema Sf. Treimi. János Tolnai a urmat studii la Leiden, fiind un adept fervent al puritanismului. Elek Mogyorosi s-a format în Universitatea din Franeker și este autorul lucrării *Panoplia Christiana verae fidei hostibus opposita*, lucrare de teologie polemică apărută la 1641. György Batay, și el absolvent al Universității din Franeker, ajunge profesor la Cluj. András Porcsalmi a fost, timp de 26 ani, profesor la Colegiul din Cluj și a scris lucrarea *Elementa oratoria*, apărută la Alba Iulia în 1642. Igaz Kálmán (sau Colomanus Justus) s-a format la Universitatea din Utrecht, fiind profesor la Cluj între anii 1652–1656. János Siko s-a format la Franeker și este autorul lucrării *De deitate Spiritus sancti*, scrisă în timpul studenției, și al cărții *Problemata aliquot de Scriptura*, o lucrare de dispută religioasă.

Se conturează, așadar, o atmosferă intelectuală și didactică stimulativă în cadrul Colegiului Reformat din Cluj. Începând cu mijlocul secolului al XVII-lea, datorită personalității lui Apáczai – marcat de puritanism și de curentele raționaliste prezente în gândirea și teologia anumitor medii intelectuale reformate –, școala tinde tot mai evident să se încadreze în modelul vest-european de universitate.

Preocupările din Transilvania secolului al XVII-lea pentru instituirea unui învățământ superior de factură europeană au produs o elită care s-a făcut remarcată prin inițiative culturale și poziții academice remarcabile. Din rândul românilor transilvăneni și bănățeni s-au ridicat personalități care, urmând școlile superioare din Transilvania și din Europa, s-au ilustrat prin acte de cultură și prin activități didactice în universități europene. Mihail Halici (1643–1712) provine din mediul cultural românesc din zona Caransebeșului. Nobil, cu o expresivă conștiință a identității sale etnice și a originii latine a neamului său, el se autoîntitula *Nobilis*

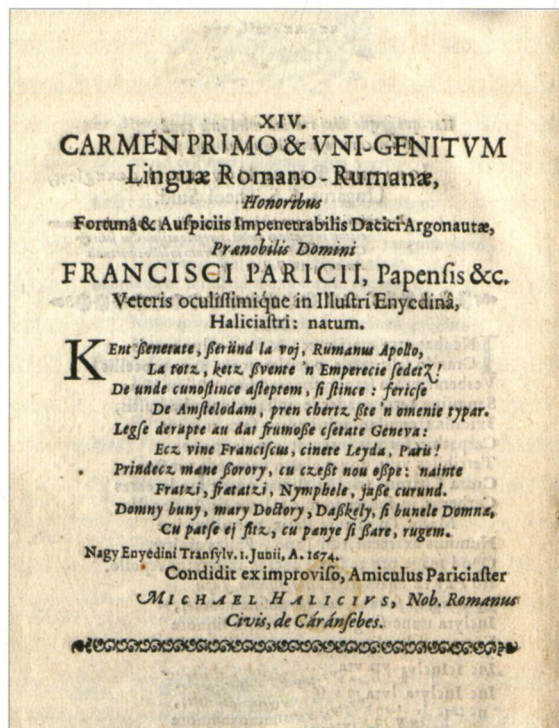
Romanus Civis de Caransebes și *Romanus Apollo*, adică poet român. Halici poate fi socotit un cetățean dintr-o *Respublica*

FERENC PÁPAI PÁRIZ

litteraria de extensie europeană. Face studii la Caransebeș, Aiud, Sibiu, ajunge rector al Școlii Reformate din Orăștie (*Rector Scholae Saxopolitanae*), între 1662–1666. Acest colegiu este socotit printre primele școli reformate din Transilvania. Urmează apoi studii la Leiden, între 1679–1685, în atmosfera studiului raționalist promovată de profesorul Jan Koch (Cocceius), aflat în antiteză cu conservatorismul ortodox calvin din spațiul transilvănean. Cu urmașii transilvăneni precum sasul Valentin Franck von Franckenstein și maghiarul Ferenc Pápai Páriz, el cultivă o afecțiune extraetnică și o solidaritate specifică societății intelectuale din epoca umanismului și a barocului. Această solidaritate intră în datele specifice ale cetățeniei „republicii literare” europene. Halici este autorul primei ode în limba română tipărită în ortografie latină, dedicată prietenului său Pápai Páriz. A deținut cea mai mare bibliotecă personală din Transilvania secolului al XVII-lea, ce număra 540 de volume.

O altă personalitate a mediilor intelectuale din secolul al XVII-lea este profesorul Gabriel Ivul, care, prin origine, aparține nobilimii române din districtele autonome bănățene. Personalitatea sa stă sub deviza „*missio et eruditio*”. Absolvent al universităților iezuite din Graz și Trnava, el s-a format în climatul marcat de modelul spiritual și religios al „hochbarokului”. A realizat o carieră didactică unică în mediul intelectual românesc din secolul al XVII-lea. Doctor al universităților din Trnava și Viena (1650), Ivul a predat filosofia la Universitatea din Košice, iar apoi, teologia la Universitatea iezuită din Viena (unde, timp de 12 ani, a fost cancelar). Între 1669 și 1672, Gabriel Ivul a fost decanul Facultății de Teologie a Universității din Trnava. Prestațiile sale didactice sunt deosebit de complexe: filosofie, teologie, logică, dialectică. Poate fi asociat neoaristotelianismului din secolele al

MIHAIL HALICI, CARMEN PRIMO
ET UNI-GENITUM LIGUAE
ROMANO-RUMANA, BASEL, 1674

XVI–XVII-lea, răstimp în care Contrareforma lansează o a doua scolastică. Autor al unui *Tractatus de Virtutibus Theologicis et de Paenitentia* (1663), Ivul a condus o serie de teze de doctorat în filosofie și teologie, devenite lucrări cunoscute: *Philosophia Novella* (1661), *Theses et Antitheses Catholicorum et Aatholicorum* (1667).

Evoluția instituțională a colegiilor protestante din Transilvania secolului al XVII-lea, precum și personalitățile care s-au ilustrat în mediile universitare locale sau europene constituie reperele majore ale unui învățământ superior orientat, prin proiectele sale, spre modelul universitar european din epoca respectivă.

BCU Cluj / Central University Library Cluj